

Az iskola hozzáadott értéke¹

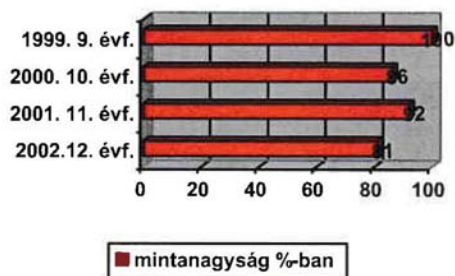
1. Eredmények a tanulói neveltségi szint alakulásáról

Kutatási módszer

A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola a Miskolc Városi Pedagógiai Intézettel és az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézettel együttműködésben 1999 tavaszán tanulói követéses vizsgálatot indított Miskolc középiskoláiban. A vizsgálat a diákok neveltségi szintjét, értékrendjét, erkölcsi szintjét, valamint identitásának alakulását vizsgálta 1999–2002 között abból a célból, hogy közvetve az iskola hozzáadott értékét vizsgáljuk. A kutatás során az 1999-ben kilencedikes évfolyamot kísértük végig a teljes középiskolai pályafutásuk alatt (1. ábra). A kutatás empirikus adatgyűjtésére minden évben önkéntes kérdőívek segítségével került sor az adott tanév tavaszi félévében. A megkérdezett diákok 1999-ben az alapsokaság (az összes miskolci 9. évfolyamos középiskolás tanuló) 19 százalékát tették ki; akkor 567 tanuló válaszolt a nyolcoldalas kérdőívre. A mintába kerülő osztályközösségeket 1999-ben az iskolák által közölt alapadatok alapján határoztuk meg, rétegzett valószínűségi mintavétel eljárással, rétegzett mintavételi eljárással, rétegeképző változóként kezelve a képzési típust, az egyes osztályközösségek specializációját, valamint a nemek szerinti összetételt. Mivel követéses vizsgálatról van szó, a 2000–2002 közötti adatfelvételek mintája alapvetően megegyezik az 1999-ben kijelölt osztályokkal. Az ingadozó elemszám az osztályokban időközben bekövetkezett létszámbeli változásnak köszönhető (például bukás, iskolából való kimaradás miatt). A kutatás Miskolc 15 középfokú oktatási intézményére terjedt ki.

A követéses vizsgálatot 2000-ben kiegészítettük az általános iskola 7. osztályára koncentráló magatartás- és viselkedéskultúra vizsgálatával is. Ez az adatfelvétel 25 miskolci iskola 486 tanulója-ra terjedt ki reprezentatív valószínűségi mintán.

1. ábra. A mintában résztvevők arányának változása

¹ Részlet *Az iskola a fenntartható fejlődés szolgálatában* című tanulmánykötetből.

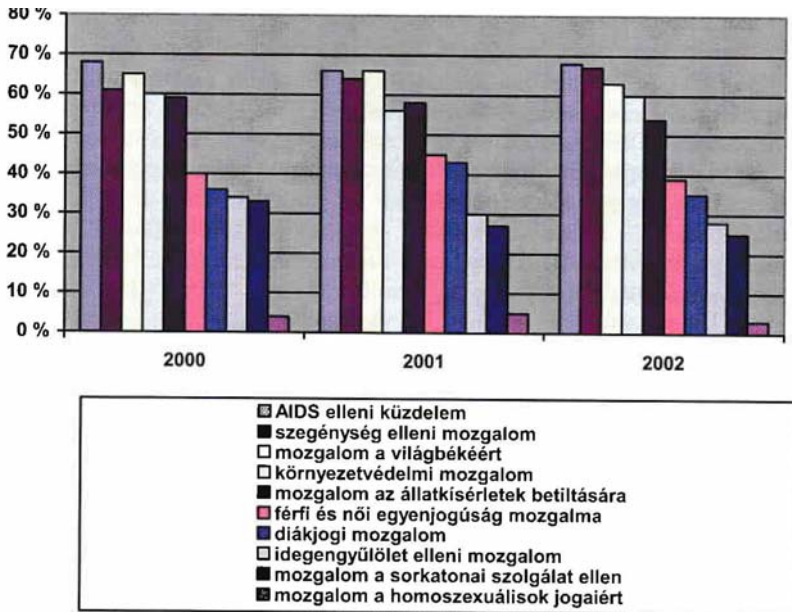
2. Fogyasztói magatartás és tanulói értékek

A fenntartható társadalom egyik fontos problémája a túlfogyasztás. A tanulók a megváltozott társadalmi és gazdasági környezetben aktív fogyasztók, és sajnos túlfogyasztók. A középiskolai évek alatt jól látható az elektronikus eszközök elterjedtségének növekedése, különösen ami a CD-lejátszót, a bankkártyát (15-ről 34 százalékra) és elsősorban a mobiltelefonokat illeti (két év alatt 10-ről 75 százalékra nőtt az elterjedtségük). Itt két jelenség is erősíti egymást, az egyik e cikkek elterjedésének növekedése önmagában, melynek egyik oka a kereskedelmi árak relatív csökkenése, míg a másik a diákok életkorának növekedése, felnőtté válásuk folyamata, melynek során egyre többen szerzik be ezeket az eszközöket.

A kapott válaszok alapján egy hónapban átlagosan 14,077 forintot költöttek a fiatalok fejenként. Természetesen nem mindenki költ mindenre, így fontos információ az is, hogy hányan mondtak egy adott terméktípusnál, szolgáltatásnál nulla forintot. Fajlagosan a legdrágább termék a ruhanemű, amire ráadásul a diákok kétharmada költ is valamennyit. Az élvezeti cikkekre is viszonylag sok pénz megy el, de ez már csak minden második diákot érint. Figyelemreméltó, hogy könyvekre és újságokra jut a legkevesebb. Ha azt vizsgáljuk meg, hogy egy adott cikkre mennyien költenek valamennyi pénzt, akkor azt láthatjuk, hogy két tétel kivételével minden esetben csökkent az arra költő fiatalok aránya. Ez a két tétel az élvezeti cikkek és a szórakozás. A visszaesés 10 százalék feletti a kazeták/CD-k, könyvek és az utazás terén.

A családi háttér jelentősen befolyásolja a diákok értékrendszerét is. 2000-hez és 2001-hez hasonlóan felsoroltunk tíz különböző mozgalmat, és megkértük a diákokat, mondják meg, részt vennének-e valamelyikben. 2000-hez képest mindössze két szignifikáns eltérés adódott, a nemi egyenjogúsági mozgalom és a diákjogi mozgalom népszerűsége esett vissza a 2000-es szintre. Ebből inkább a diákjogi érdekválasztás csökkent, úgy tűnik, ez igazából a 11. évfolyam sajátja, a végzős diákokat érthető módon már csak kevésbé érdekli.

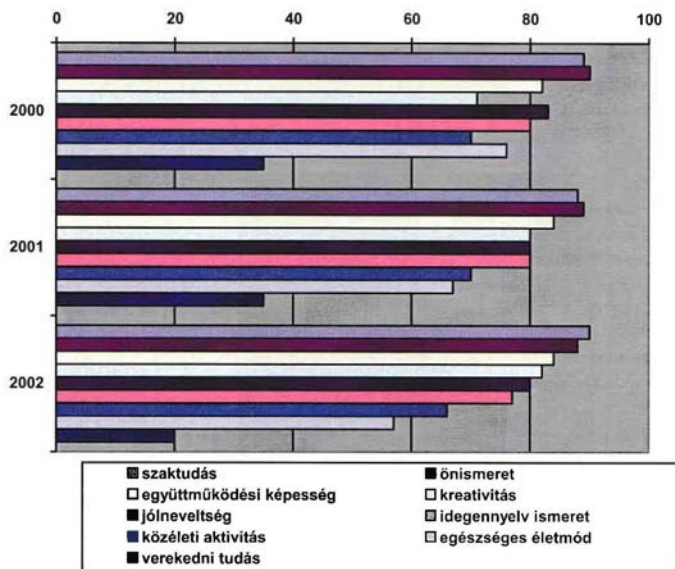
Ha azonban a 2000-től számított mintákat nézzük, akkor hosszabb időtávon három változás is szignifikánsnak bizonyul (a fenti két eltérés 2000-hez képest nincs ezek között, mert azok nem egyirányú változások, hanem inkább hullámzások voltak). A szegénység elleni mozgalom támogatottsága lassan, de biztosan nő, amelynek egyik valószínű oka a szegénységről alkotott egyre reálisabb kép. Az idegengyűlölet és a kötelező sorkatonai szolgálat elleni küzdelem viszont kevésbé népszerű (pedig már 2000-ben sem voltak azok), az utóbbinál a jelentős visszaesés 2000 és 2001 között tapasztalható, amikor a sorkatonai szolgálat lerövidítéséről esett szó (2. ábra).

2. ábra. A különböző mozgalmak potenciális résztvevőinek %-os aránya

Megvizsgálva a diákok egyes csoportjait, azt láthatjuk, hogy a lányok jóval aktívabbak a mozgalmak nagy többségét tekintve (kivéve a meleg jogait és az idegengyűlöletet), míg a fiúk egyedül a sorkatonai szolgálat elleni küzdelemben erősebbek. A jobb tanulmányi eredményű diákok szintén aktívabbak, különösen a diákjogok, az AIDS és az állatkísérletek elleni közdelemben. Érdekes módon ez a jellemző az idegengyűlölet tekintetében csak a jeles tanulóra érvényes. A szegénység elleni mozgalom az egyetlen, amely több hívet tudna toborozni a gyengébb tanulók köréből, amelynek az a szomorú magyarázata, hogy a gyengébb tanulók körében általában magasabb a rosszabb életkörülmények között élő diákok száma, akik a saját bőrükön tapasztalhatják a szegénység hatását.

Az életben való sikeres érvényesüléshez többféle képesség megléte szükséges. 2000-hoz és 2001-hez hasonlóan az újabb (2002-es) vizsgálatok során kiderült, hogy a felsorolt képességek a válaszoló diákok szerint mind fontosak, a verekedni tudás kivételével. A kreativitás szerepe a tizedik évfolyamra megnőtt, és nem változott azóta. Az egészséges életmód fontossága ezzel szemben folyamatosan csökkent, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a kérdés a sikeres érvényesülésről szólt, ettől még az egészség önmagában fontos lehet a diákoknak. Arra is felhívnánk a figyelmet, hogy 2000-hoz képest a közéleti szerepvállalás fontossága is kissé visszaesett, ami a sikeres érvényesülést illeti (3. ábra).

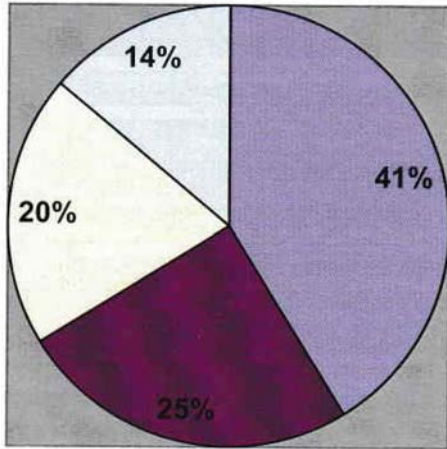
3. ábra. Mennyire fontosak az életben való sikeres érvényesüléshez a különböző képességek?

Értékrend és attitűd

A diákoknak felsoroltunk számos állítást, melyek a pszichére, értékrendre és alapvető attitűdökre vonatkoztak, megkérdezve őket, mennyire értenek egyet ezekkel. A kapott indexpontszámok egy igen tág skálán mozogtak.

A kutatás során igen nagyfokú egyetértés mutatkozott abban, hogy a diákok a saját sorsukért felelősek, minden lehetőséget meg kell ragadniuk, és amit elvállalnak, azt meg kell valósítaniuk. Ezzel szemben – érthetően – nem jellemző a diákokra, hogy ha valami bántja őket, akkor senkinek nem mondják el, illetve csak igen kevesen vélték úgy, hogy a vallás fontos szerepet játszik az életükben. Összességében a 65 pont feletti értékek mutatnak nagy egyetértést, míg a 35 pont alattiak viszonylag nagy ellenérzést.

Ha ezt a kérdéssort összevonnjuk az etikáról és a neveltségről szóló másik kérdéscsoporttal, akkor a klaszteranalízis segítségével képet kaphatunk a diákok sajátos csoportjairól. A klaszteranalízis négy nagy csoportot különböztet meg. A diákok többsége konformista (41%), nagyjából egyforma a lázadó és a „nyomulós” diákok aránya (25 és 20%, mindkét magatartásforma inkább non-konformista), míg a problémás diákok csak a minta kisebb részét alkotják, mely 14% (4. ábra).

4. ábra. A klaszteranalízis eredményeként kapott diaktípusok: 41% konformista, 25% lázadó, 20% nyomulós, 14% problémás

A konformista diákok az átlagnál jóval pozitívabban vélekednek az etikai normákról, azokat sokkal nagyobb arányban tartják fontosnak, és vélhetően több a körükben a normakövető magatartás is: nem szeretik a veszélyeket, betartják a szabályokat, és alapvetően elégedettek az életükkel. Körükben több a lány és a kollégista. Nagyon jellemző, hogy a nevelőszülős családokban élők az átlagnál nagyobb arányban vannak képviselve. Ez egy sajátos és fontos eltérés a klasszikus csonka és a nevelőszülős családok gyermekeinek viselkedése között! Az iskolai viselkedés és teljesítmény is érdekesen alakul körükben, egyaránt kiemelkednek a rossz magaviseletű és gyenge tanulmányi eredményű tanulók, valamint a példás magaviseletű és jeles diákok – vagyis a két véglet gyakran vezet ugyanahhoz a konformitáshoz. Fontos kiemelni emellett, hogy a diplomás apák gyermekei jóval az átlag alatti arányban találhatók közöttük.

A nyomulós diákok általában magabiztosak, alapvetően nem érdeklik őket az etikai kételyek, különösen, ha ezek a siker útjában állnak, öncélúan vagy csak a normaszegés érdekében azonban nem hágnak át az erkölcsi szabályokat. Kockáztatnak, szeretik a veszélyeket, vezető szerepre törekednek. Körükben nagyobb a fiúk és a szakiskolások aránya. Ugyanakkor nagyobb arányban találunk itt a társadalmi hierarchia alsóbb részeiről jövő diákokat, akik szó szerint törekednek felfelé, több a csonka vagy állástalan családból jövő fiatal a körükben. A társadalmi mobilitást nem feltétlenül a tanuláson keresztül próbálják elérni, körükben az átlagnál magasabb a gyenge tanulók aránya.

A lázadó és az anarchista diákcsoport általában az átlagnál negatívabban értékelt az etikai kérdéseket, emellett azonban több személyiségbeli problémát is felvonultatott (felelősségérzet hiánya, elkalandozó figyelem). Erősen látszik a változás iránti igény (nem kell beérni azzal, ami van), és a szabályok be nem tartása, de ez nem párosul karrierizmussal, törekvéssel, mint az első klaszter

esetében. Ezek a diákok inkább határozatlanok abban, hogy mit is kellene csinálni, ha már megváltoztatjuk a fennálló normákat. Ebben a csoportban igen meglepő módon több a lány, emellett nagyobb a helyi (a nem bejárós, nem kollégista) diákok aránya. Az átlagnál kevesebb szakiskolást találunk itt. A rosszabb társadalmi pozíció itt is tetten érhető, több a munkanélküli családtaggal élő diák, többségük inkább rossznak ítéli meg a család anyagi helyzetét, és ennek a csoportnak a pénzügyi összköltsége jóval alacsonyabb az átlagnál. Azonban meglepetésként a tanulmányi átlag emelkedésével és a magatartás javulásával (!) egyre több diák kerül ide, ami azt mutatja, hogy a lázadás inkább csak gondolati szinten működik. Emellett érdemes azonban megjegyezni, hogy ebben a csoportban működik egyfajta tolerancia is olyan jelenségek iránt, amelyek máshol még kevésbé vertek gyökeret, innen nagyobb arányban állnának ki a melegek jogaiért vagy az állatkísérletek betiltásáért.

A problémás/negatív klaszterbe tartozók lényegében érzéketlenek az erkölcsi problémákkal szemben, ennek megfelelően megtalálható bennük a szabályok be nem tartása, a veszélyek vállalása, és kisebb mértékben a vezető szerepre törekvés. Hajlamosak vállalni a konfliktusokat, türelmetlenek, és inkább zárkóztak, ha valami bántja őket, az átlagosnál kevésbé osztják meg a problémáikat mással. Nagyobb közöttük a fiúk aránya, valamint az átlagos magaviseletű és tanulmányi eredményeket elérő diákoké is. Mint láttuk, e tekintetben a szélső értékek inkább a konformisták csoportjában vannak. Nagyon jellemző, hogy itt egyetlen nevelőszülő diák sincs. Érdekes módon a csoport elégedetlensége nem anyagi természetű, itt ugyanis sokkal nagyobb a több pénzzel rendelkező diákok aránya. Ami pedig az igazi meglepetés, hogy az apa iskolai végzettségének növekedésével az ide tartozó diákok száma is egyre nő.

3. Az erkölcsi szint alakulása

A követéses vizsgálat során a második évtől arra is törekedtünk, hogy képet kapjunk erkölcsi szintjükről, hiszen valamely magatartási norma nem válik belsővé, nem válik szerves részévé a konstruktív magatartás és viselkedés repertoár szabályozó erkölcsi mezőnek, akkor nem ér sokat, ha a tanulók tudják, milyen lenne a helyes és elvárt magatartási forma.

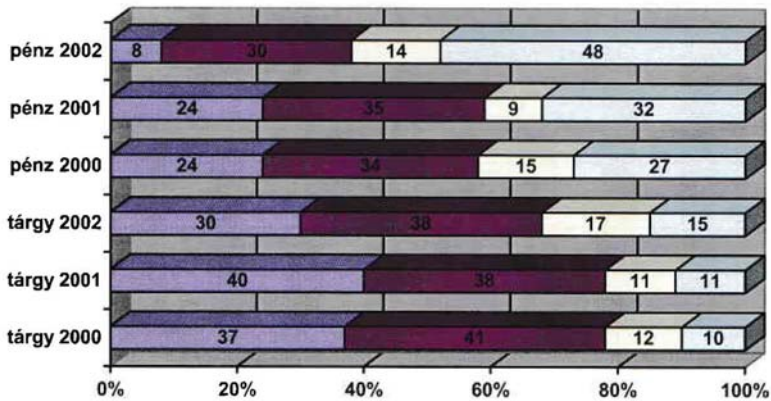
A tanulók többsége fontosabbnak tartja a megfelelő anyagi háttérrel és a gazdagságot, mint a szabadidőt. Kiderült, hogy a diákok közel háromnegyede, ha választhatna, inkább a több pénzt és nem a több szabadidőt választaná.

Miután láttuk, hogy az anyagi javak milyen fontosak a tanulóknak, nézzük meg, hogy a tisztességes szegénység és erkölcstelen gazdagság, illetve a tisztességes szegénység és a bűncselekménnyel szerzett gazdagság között hogyan foglalnak állást.

A tisztességes szegénység és a bűncselekménnyel szerzett gazdagság közötti választásban figyelemre méltó, hogy a tanulók 14 százaléka inkább a gazdagságot választja, még akkor is, ha ezért bűncselekményt kell elkövetnie. A szakiskolások 17 százaléka, a fiúk 18 százaléka választaná a bűncselekményt csakúgy, mint a lefelé mobilis (kevésbé törekvő, lusta) tanulók. A szülők iskolai végzettségének függvényében is ki lehet mutatni eltérést: míg a szakmunkás szülők gyermekeinek 86 százaléka a tisztességes szegénységet választaná, addig az érettségizett szülők gyermekeinek 89 százaléka nyilatkozott így, a diplomás családban nevelkedőknek pedig a 17 (!) százaléka választotta a bűncselekménnyel szerzett gazdagságot. Ha a bűncselekmény fogalmát enyhítjük, és a szegénységet az erkölcstelen gazdagsággal állítjuk párba, akkor a tisztességes szegénységet választók aránya 66 százalékra csökken a mintában. Különösen sokan választanák az erkölcstelen úton szerzett gazdagságot, a fiúk (42 százalék), a közepes tanulók (39 százalék) közül, de a gimnazisták egyharmada is az erkölcstelen úton szerzett gazdagságot választotta a tisztességes szegénységgel szemben. Időben vizsgálva a választásokat megállapítható, hogy a 2000-ben mért preferenciák nem változtak a három iskolai év alatt.

A középiskolás tanulók a hétköznapi iskolai élet során is gyakran bizonyítják erkölcsi szilárdságukat. Nem egy diákkal fordult már elő, hogy valamilyen értékes tárgyat (például ékszert vagy számológépet), vagy éppen pénzt talált. Ha találnának valamilyen értékes tárgyat az iskolában, a 12. osztályos tanulónak csupán 35 százaléka próbálná megtalálni a gazdáját, több mint egytizedük (13 százalék) pedig kategorikusan kijelentette, hogy nem keresné meg a tulajdonost. Ha nagyobb címletű bankjegyet (például 5000 forintost) találnának, akkor 19 százalékuk megpróbálná megkeresni a gazdáját, 44 százalékuk viszont eltenné. A kis címletű talált bankjegyet (500 Ft-ost) pedig mindössze a diákok tizede próbálná meg visszajuttatni a gazdájának. Azok aránya, akik nem tudtak véleményt formálni, mindhárom esetben 15–15 százalék volt (5. ábra).

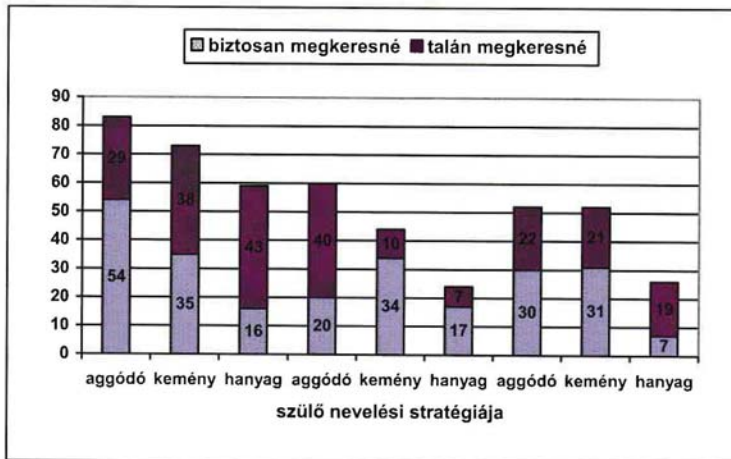
A tendenciát vizsgálva a „becsületes megtalálók” aránya a pénz esetében csökkent az iskolai évek alatt 16 százalékponttal, az értékes tárgy esetében a becsületesek aránya 40 százalékról 30-ra mérséklődött (ezzel párhuzamosan 32-ről 48 százalékra nőtt azoknak az aránya, akik a tárgy tulajdonosát biztosan nem keresik meg). Nemek szerint vizsgálva a kérdést, a lányok sokkal nagyobb arányban próbálkoznának megkeresni a talált pénz gazdáját, mint a fiúk, de arányuk az életkor növekedésével csökken. A pénz esetében még drasztikusabb változás figyelhető meg: míg a miskolci tizedikes lányok 40 százaléka biztosan keresné, hogy ki vesztette el a pénzét, addig ugyanők két év múlva, 12-edikesként már csak 13 százalékban tennék meg ezt.

5. ábra. Ha pénzt vagy valamilyen értékes tárgyat találnál az iskolában, megpróbálnád-e megkeresni a gazdáját?

(A diagramon balról jobbra: biztosan megkeresné, talán, nem tudja, nem keresné meg)

A legtöbb „becsületes megtaláló” a gimnáziumokban van, a legkevesebb a szakiskolákban, szakmunkásképzőkben. A szülő iskolai végzettsége csak másodlagos befolyással van a vizsgált kérdésre, ennél fontosabb az, hogy a szülő milyen nevelési stratégiát alkalmaz. A 6. ábrán jól látszik, hogy az erkölcsi nevelés tekintetében is az odafigyelő/aggódó nevelési stratégia a leginkább célra vezető, míg a nagyon szigorú kemény kéz politikája és a hanyag szülői magatartás alacsonyabb erkölcsi szintet eredményez (6. ábra).

6. ábra. A talált tárgy és a talált pénz tulajdonosát megkeresők aránya a szülő nevelési stratégiája szerint

Ha a talált tárgyra vagy pénzre vonatkozó keresési hajlandóságot a tanuló személyisége függvényében nézzük, akkor látható, hogy az értékes tárgynál a konformista és a lázadó tanulóknál is magasabb azok aránya, akik biztosan keresnék, mint akik biztosan nem keresnék a tárgy gazdáját, ellenben az újtóknál megegyezik az arányuk. A pénz esetében mindhárom típusnál többen vannak a „nem keresők”, mint a „keresők”, igaz komolyabb eltérésekkel.

Azt is kértük a tanulóktól, hogy a neveltségre vonatkozó 16 állításról mondják meg, milyen mértékben értenek egyet, mennyire jellemzők rájuk. A legnagyobb egyetértés abban volt, hogy a tanulók szerint a lelkiismeret-furdalás rosszabb, mint a büntetés, százfokú skálán 83 pont. Szintén magas, 82 pontos egyetértésről számoltak be azzal kapcsolatban, hogy szerintük a szülőktől lehet tanulni a becsületességet, ugyanakkor a tanulók erkölcsi szintje igazodik a megváltozott, versenyszemléletű világhoz, határozottan vallják, hogy az ember a mai világban nem lehet válogatós, minden lehetőséget meg kell ragadnia. Ezek mellett a tanulók többsége a legtöbb itemmel egyetértett, a felsorolt 16 kijelentésből 9 indexértéke 60 pont feletti volt (2000-ben még 12 kijelentésnél volt így). Az alacsonyabb egyetértést jelentő 60–70 pontos tartományba 7 item került.

Kedvezően értékelhetjük azt, hogy sokak számára fontos, amit a viselkedésükről gondolnak a tanárok vagy a szüleik; hogy sokan gondolkodnak úgy, hogyha az ember rosszat tesz, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját; hogy sokan úgy vélik: becsület nélkül nincs értelme az életnek; illetve hogy az erkölcs fontosabb a gazdagságnál. Ugyanakkor elgondolkodtató az, hogy a tanulók többsége úgy véli, Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni.

Fontos kiemelni, hogy a négy elutasított tartalmú kijelentés (az 50 pont alattiak) közül – csakúgy, mint két évvel korábban – három pozitív tartalmat jelölt. A tanulók 11 százaléka teljesen, további 34 százaléka inkább egyetért azzal, hogy aki jól nevelt az iskolában, az általában jobb jegyet is kap. Az iskolai szabályokat a diákok több mint fele nem tartaná be minden áron. A leginkább aggasztó azonban, hogy az iskolai minta elutasítása is kimutatható az itemsorban, a végzős középiskolás tanulók 65 százaléka úgy gondolja, a tanároktól nem lehet megtanulni az erkölcsös életet, és még többen, 85 (!) százaléku az is vitatja, hogy az iskolai büntetés mindig igazságos lenne (tizedikesként még „csak” 69 százaléku gondolta így).

A részletesebb elemzések kimutatták, hogy a lányok és a fiúk véleménye több ponton is eltér. A fiúk nagyobb arányban gondolják úgy, hogy a jólneveltség és a jobb jegyek között összefüggés van, és azzal is inkább egyetértenek, hogy az ember meg fogja tanulni beérni azzal, ami van. A lányok ezzel szemben

az önreflexív itemekkel (szégyellem magam, ha rám szólnak, jobb beismerni a dolgokat, a hibákat jóvá kell tenni, lelkiismeret-furdalás) értettek átlag feletti arányban egyet, valamint a becsületes élet elsődlegességét is inkább elfogadják.

A szülő iskolai végzettsége érdemben nem befolyásolja az erkölcsi kijelentések megítélését, azt leszámítva, hogy a képzettebb szülők gyermekei továbbra is határozottan elutasítják az iskolai mintát, ellenben a szülői nevelési típus – ahogy az várható – szignifikáns eltéréseket eredményez. Az aggódó, odafigyelő szülők gyermekei valamennyi pozitív irányú erkölccsel, neveltséggel kapcsolatos kijelentéssel nagyobb arányban értettek egyet. A kemény, tekintélyelvű szülők gyermekei közül kerülnek ki legtöbbször azok, akik leginkább azzal értettek egyet, hogy a gyermektől nem lehet elvárni, hogy mindig jó legyen, illetve hogy Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni. Jellemző, hogy a tekintélyelvű családokban nevelkedők kisebb jelentőséget tulajdonítanak a becsületes életnek, kevésbé fontos számukra, hogy mit gondolnak a viselkedésükről a tanárok vagy szüleik. Összességében számukra kevésbé fontos az erkölcs, és ha hibát követnek el, inkább nem ismerik be azt, amit elkövettek, hátha megússzák a dolgot. A hanyag szülők gyermekeinek véleménye kevésbé differenciált, egyértelműen csak a tanári mintát és az iskolai büntetés igazságába vetett hitet utasítják el, de 70 pont feletti egyetértést is csak három kijelentésnél regisztráltunk körükben. Egyáltalán nem érdekli őket, hogy mit gondolnak a viselkedésükről a tanárok vagy szüleik, és nem is szégyellik magukat.

Ha a felsorolt 16 itemet faktoranalízis segítségével csoportokba soroljuk, akkor kiderül, hogy a kijelentések négy halmazba rendeződnek, úgymint:

- 1) autonóm erkölcs;
- 2) iskolai nevelés;
- 3) szülői modell;
- 4) társadalmi realitás.

Az első csoport, az autonóm erkölcs a belsővé vált erkölcsre vonatkozó kijelentéseket tartalmazza. Ide tartozik *a)* az erkölcsös élet fontossága; *b)* ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg, míg jóvá nem teszi hibáját; *c)* a lelkiismeret-furdalás; *d)* a szégyen; illetve *e)* a becsület. Ez a faktor fontosabb többek között a lányok, a gimnazisták, a jó tanulók, az aggódó szülők konformista gyermekeinek válaszaiban, és kevésbé jelenik meg a fiúk, a gyengébben tanuló szakiskolások, valamint az újíto szellemű diákoknál.

Az „iskolai erkölcs” fogalomkörhöz tartozó itemek (tanári minta, iskolai büntetés, tanári véleménykövetés, iskolai szabályok) a változó magatartású, de jó tanuló diákoknak, illetve az aggódó szülők konformista gyermekeinek fontosabbak, míg a magasan képzett családokban élő, felfelé mobilis tanulók, továbbá

a hanyag szülők lázadó típusú gyermekei utasítják el leginkább. Ezzel szemben a szülői erkölcsöt a kemény, tekintélyelvű szülők, valamint a hanyag (immobilis) és alacsonyan képzett szülők konformista gyermekei (a szakiskolások) fogadják el leginkább, illetve a képzett családok gimnazista tanulói és a hanyag szülők lázadó gyermekei nem preferálják egyáltalán.

1. táblázat

Faktor	Eltérés az átlagtól pozitív irányban	Eltérés az átlagtól negatív irányban
autonóm erkölcs	lányok, gimnazisták, példás magatartású, törekvő (felfelé mobilis), valamint konformista tanulók, aggódó szülők gyermekei	fiúk, szakiskolások, lusta, nem törekvő (immobilis) és rossz magaviseletű tanulók, újítok
iskolai erkölcs	változó magatartás, lefelé mobilis és jó tanulók, aggódó szülők gyermekei, konformista tanulók	diplomás, illetve hanyag szülők gyermekei, felfelé mobilis, illetve lázadó tanulók
szülői erkölcs	képzetlen szülők gyermekei, szakiskolások, immobilis tanulók, kemény szülők gyermekei, konformista tanulók	diplomás, valamint hanyag szülők gyermekei, gimnazisták, rossz magatartású tanulók, lázadó tanulók
gazdasági erkölcs	fiúk, alacsonyan képzett, valamint kemény szülők gyermekei, szakiskolások, jó és rossz magatartásúak, lefelé mobilis, közepes tanulók	lányok, magasan képzett, valamint aggódó szülők gyermekei, változó magatartásúak, felfelé mobilis, illetve jeles tanulók

Jól elkülönült halmazba rendeződnek a gazdasági kényszer okozta erkölcsi helyzetre vonatkozó kijelentések, mely szerint Magyarországon nem lehet tisztességes úton meggazdagodni; a kérdés, hogy az erkölcs vagy a gazdagság fontosabb; a vélekedés, hogy a mai világban nem lehetünk válogatósak, minden lehetőséget meg kell ragadni, illetve be kell érnünk azzal, ami van. Ez a faktor jelentősen meghatározza az alacsonyabb iskolai végzettségű családban élő miskolci fiúk és a közepes tanulmányi eredményt produkáló, tekintélyelvű módon nevelt gyermekek erkölcsi szintjét.

4. Magatartás és viselkedéskultúra

Az iskola intézményének egészével és az iskolai pedagógiai munkával szemben különböző társadalmi igények fogalmazódnak meg. Ezek közül – a szülői figyelem csökkenésével párhuzamosan – egyre intenzívebben kell vállalnia az iskolának a gyermekek magatartási és viselkedéskultúrájának fejlesztését,

alakítását. A követéses neveltségi szintet kiegészítő kutatásunk célja az volt, hogy keresztmetszeti képet adjon az általános iskolás tanulók viselkedési kultúrájáról, valamint az ezzel összefüggő értékrendi, identitási kérdésekről, motivációkról. A speciális célzott szakkutatást a 7. osztályos diákokra összpontosítottuk. Mivel a vizsgálati téma rendkívül összetett és a probléma fogalmi összetevői nem egyértelműek, szükség volt arra, hogy pontosan definiáljuk, mit is értünk viselkedés, magatartás alatt, illetve milyen háttérfaktorok vizsgálatára terjesztjük ki a kutatást.

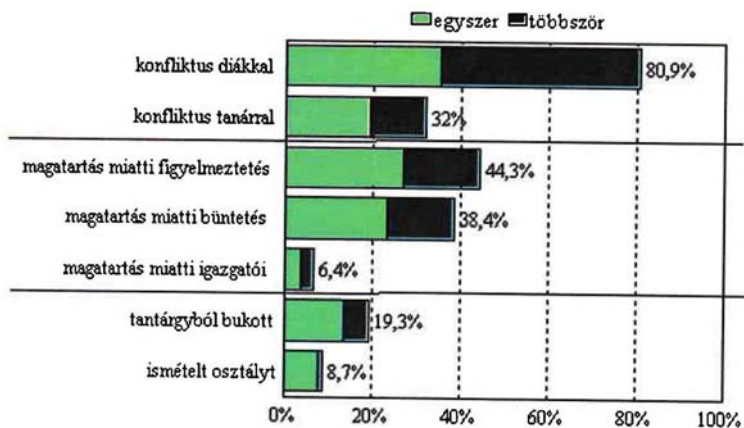
A viselkedés olyan alkalmi tanulói válaszreakció, amely alapvetően a körülményektől determinált. Ezzel szemben a magatartás nem alkalmi, hanem állandó jellegű válaszreakció, amely tartósan jellemzi a személyiséget. A pedagógiai fejlesztőmunka felfogása szerint, ha a tanulók következetesen helyes viselkedési formákat tanúsítanak, az már valószínűleg helyes magatartást eredményez. A helyes magatartás pedig hatással van az alkalmi viselkedésre, befolyásolja, sőt néha egyenesen meghatározza azt.

A gyermeki viselkedést számos tényező befolyásolhatja. Mivel a helyes viselkedést csak a társadalmi, jogi és erkölcsi normák felől lehet meghatározni, szükségképpen a deviáns viselkedésre és a veszélyeztetettségre kellett irányítani a vizsgálatot, messzemenően elfogadva azt a nevelélméleti tézist, mely szerint a gyermek eredendően jó. Ennek megfelelően a kutatás során megpróbáltunk kiszűrni néhány tipikus viselkedési problémát, zavart (passzivitás, visszahúzó-dás, ábrándozás, elfojtás, agresszió, projekció), tanulói konfliktusokat, és a deviáns viselkedés prognosztizálhatóságához több háttérfaktor hatását tanulmányoztuk (formális családi háttér, a család érzelmi légköre, szülői bánásmód, iskolai teljesítmény, személyiségvonások, értékrend). Bár a deviáns veszélyeztettség kísérleti prognosztikai skálájának háttérfaktorai tartalmaznak pszichopatológiai tényezőket is, vizsgálatunk az alkalmazott módszerből fakadóan erre nem terjedhetett ki.

A diákok magatartási és viselkedéskultúrájának egyik fontos összetevője a személyüket érintő konfliktusok előfordulása. Ezek közül kiemelkednek – különösen általános iskolás korban – a pedagógusok által leggyakrabban tapasztalt magatartási problémák. Ezek a konfliktusok nem csak a tanulóval kialakult, gyakran szükségszerűen szubjektív képet alakítják, de visszahatnak a tanulási munka eredményességére is, és az iskolai konfliktusok negatívan befolyásolják az iskolához, tanuláshoz való viszonyt is.

Tény, hogy a válaszoló diákok 13 százaléka 1, 6 százaléka már több tantárgyból is bukott az elmúlt évek során, sőt saját bevallásuk alapján 9 százalékuk már évet, osztályt is ismételt, és ez az arány igen magas (1 százalékuk többször is ismételt évet). A bukott tanulók felülreprezentáltak a csonka családban

nevelkedők, a fiúk, a szigorú szülők gyermekei és az alacsonyabban kvalifikált családokban élők között. A tanulási problémák és a magatartási problémákból fakadó konfliktus között közepes pozitív korreláció mérhető (7. ábra).

7. ábra. Iskolai konfliktusok, problémák előfordulása

Az iskolán belüli élet – mint minden társadalmi szintér – nem mentes a konfliktusoktól. Ezek a konfliktusok sokféle dimenzió szerint alakulhatnak, lehetnek intézményen belüli interperszonálisak, intézmények és személyek közötti, vagy éppen intézmények közötti konfliktusok. A konfliktusban résztvevők egymás közötti viszonya szerint lehetnek hierarchizáltak vagy egymás mellé rendeződtek. Az iskola világában a leggyakoribb konfliktusforrás interperszonális, melynek hierarchizált változata a tipikus tanár-diák konfrontáció, leggyakoribb vertikális változata pedig a diák-diák konfliktus. A megkérdezett 7. osztályos tanulók egyötöde nyilatkozott úgy, hogy még nem volt semmilyen összetűzése, konfliktusa egyik osztálytársával sem. Azok aránya, akiknek többször is, 46 százalék.

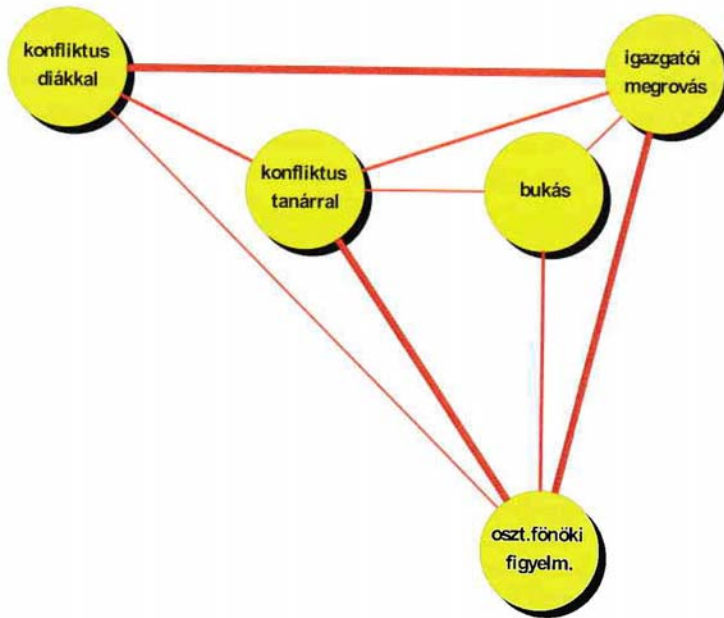
A kutatás során kiderült, hogy a tanár-diák viszony sem problémamentes, a vizsgált diákok 19 százalékának egyszer, 13 százalékának többször is volt már konfliktusa, összetűzése iskolai tanárával. A tanulóval és az iskolai tanárral való konfliktus nem független egymástól ($r = + 0,26$), és ez azt jelenti, hogy akinek már volt konfliktusa tanárral, annak tanulóval is volt összetűzése. Jellemző, hogy a fiúk, a túlkorosak (14, 15 éves hetedikesek) és a gyengébb tanulók az átlagnál gyakrabban kerülnek konfliktusba nevelőikkel, ugyanakkor a szülő iskolai végzettségétől és a szülő magatartási mintájától független a kérdés, és ez az, ami arra enged következtetni, hogy a felvállalt konfliktus részben személyiségfüggő jellemző.

A tanulók 29 százaléka tanárral és tanulóval is került már konfliktusba az iskolán belül, egytizedük többször is. Az ellenkező póluson 16 százalék található, ők azok, akik soha senkivel nem konfrontálódnak – saját bevallásuk szerint. Az iskolán belül magatartási problémák miatt szóbeli osztályfőnöki figyelmeztetésben a tanulók közel fele már részesült, 17 százalékuk többször is. Ennél komolyabb büntetést 38 százalékuk kapott kifejezetten fegyelmi, magatartási problémák miatt (15 százalékuk többször is). A magatartási, viselkedési problémák egyik legsúlyosabb végkifejlete az együttélési szabályok megsértése miatti igazgatói megrovás. A miskolci hetedikes tanulók 6 százalékának volt már ilyen ügye, 3 százalékuknak többször is. Összegezve a különböző iskolai magatartási problémák miatt iskolai büntetéseket, fegyelmezéseket megállapítható, hogy a tanulók 48 százaléka által mutatott magatartás megfelel az iskolában tanító pedagógusok elvárásainak, nem részesültek szankcióban, 37 százalékuk már kapott valamilyen „sárga lapot”, és 15 százalékuk a tanárok által kirótt büntetési tételek szerint kifejezetten „balhész” diák, rendszeresek a magatartásukból fakadó iskolai kudarcélményeik.

Érdeemes megnézni, hogy az iskolai konfliktusok, a magatartási problémák miatti büntetések és a bukás között milyen összefüggés van. A 8. ábra az egyes itemek közötti korrelációs hálózatot szemlélteti (minél vastagabb a vonal, annál erősebb pozitív korrelációt mérhetünk). Az adott tanuló tanárral és osztálytársakkal szembeni konfliktusa között közepes korreláció van, csakúgy, mint a diákkal szembeni konfliktus és az osztályfőnöki figyelmeztetés között.

Kifejezetten szoros korrelációt mértünk az osztályfőnöki figyelmeztetés és az igazgatói megrovás között (ez logikus is, hiszen aki magatartása miatt az igazgató elé kerül, általában túl van már az osztályfőnök dorgálásán). Az is érthető, hogy a tanárral szembeni konfliktus az osztályfőnöki figyelmeztetéssel áll szoros korrelációban. Akinek igazgatói megrovása van, azt nemcsak tanári konfliktusok jellemzik, hanem tanulói összetűzések is.

A legtanulságosabb a konfliktusoknak, a büntetésnek a bukáshoz való viszonya. A tanulókkal szembeni konfliktusok függetlenek a bukástól, ellenben annál a hetedikesnél, akinél tanári konfliktust regisztrálunk, magasabb arányban fordult elő bukás, csakúgy mint a magatartási problémák miatt büntetést kapott tanulók körében. E mögött részben az iskolai magatartási problémák egyik tipikus kezelési módja húzódhat meg (a rossz magaviselet és a gyenge tanulmányi előmenetel összemosása mellett), a kezelhetetlen tanulókat könnyebben buktatják a tanárok, mint a jó magaviseletű diákokat, és fordítva a jó tanulók magatartási problémáit elnézőbben kezeli a pedagógusok többsége, mint a gyengébb tanulók fegyelmezetlenségét.

8. ábra

Mindezen iskolai konfliktusok rávetődnek a gyermekek énképére is. Ezek azok a tanulók, akiknek a tanulókkal és tanárokkal is vannak összetűzéseik, bukkottak és a büntetésben már részesültek: többségük nem tartja önmagát jó gyermeknek, és úgy gondolják, a tanáraik is ezen a véleményen vannak. Ugyanakkor ezektől függetlenül úgy vélik, a szüleik és osztálytársaik is inkább jó gyermeknek tartják őket. A tanulók önbesorolása és a diákok által vélt szülői, tanári és kortárs vélemények között nagyfokú kongruencia mérhető, vagyis személyiségük e dimenzióban nem válik disszonánssá.

Az iskolán belül nemcsak általános viselkedési és magatartási szabályok érvényesek, hanem a házirendből fakadó speciális normarendszer is szabályozza az együttélést.

A megkérdezett diákok szerint az iskola tanulóinak csupán 40 százaléka tartja be a házirendet, és 51 százalékuk inkább negatív válaszokat fogalmazott meg. Ugyanakkor a tanárokról e tekintetben nagyon jó véleménnyel vannak, 79 százalékuk úgy gondolja, hogy az iskolájában tanító, oktató pedagógusok inkább igen vagy teljes mértékben betartják a házirendet. Ez azért fontos, mert a személyes példaadás a helyes viselkedési szabályok szocializációjában ez kitüntetett szerepet játszik.

A magatartás- és viselkedéskultúra kérdésköre mindig szociális kontextusban jelentkezik, ezért nem lehet közömbös, hogy a társakkal szemben milyen pozíciót foglalnak el a tanulók, a szociális viszonyrendszerükben milyen szerepet játszanak. A megkérdezett diákok többsége a társas viszonyaiban, hacsak teheti, elkerüli a konfliktusokat, 24 százalékuk teljesen, 52 százalékuk inkább konfliktuskerülőnek minősíthető. Ugyanakkor a konfliktusaik jelentős részét sokan eleve megspórolják, mert egyrészt 61 százalékuk úgy gondolja, barátai általában hallgatnak rá, másrészt ugyanők, ha szükséges, képesek lemondani saját kívánságaikról, engedve mások kívánságainak. A szociális kontextuson belüli vezető szerepre csupán minden tizedik diák törekszik határozottan, és további 23 százalékuk nyilatkozott inkább igennel, mint nemmel. Mindent öszszevetve a tanulóknak csak csupán 6 százaléka kerül a társaságot.

A viselkedés általánosabb jellemzőiről is nyilatkoztak a tanulók. A legnagyobb mértékű egyetértés abban volt, hogy a válaszoló diák általában határozott céljainak követésében, de túlnyomó többségükre az is jellemző, hogy általában rendet tartanak a holmijuk között. Koncentrációs probléma, ábrándozás 10 százalékuknál jelentkezik gyakran, és további 39 százalékuknál alkalmanként előfordul, hogy a figyelem elkalandozik órán. Ha áttekintjük a pszichés és magatartási problémákat kiderül, hogy a tanulók többségére nem jellemző a passzivitás, a visszahúzóadás.

Ha az egyes kijelentésekkel való egyetértés mértékét mérlegindexre vetítjük (a pozitív tartomány az egyetértés mértékét, a negatív tartomány az elutasítás mértékét jelöli) és az iskolai konfliktusok mentén tekintjük át a válaszokat, szembeszökővé válik az átlagtól való eltérés. A konfliktusos diákok kevésbé türelmesek, figyelmesek, rendszeretők, magányosak, ellenben gyakrabban rosszkodnak, a barátaik jobban hallgatnak rájuk, határozottabbak, vezető szerepre törekednek.

Azok a diákok, akik valamilyen magatartási probléma miatt részesültek komolyabb büntetésben, szankcióban, saját bevallásuk szerint is sokkal gyakrabban rosszkodnak, figyelmetlenebbek. Ugyanők kevésbé határozottak, az átlagnál gyakrabban fojtják magukba gondolataikat, ellenben nem félnek, és a barátaik hallgatnak rájuk.

A tanulók viselkedése, magatartáskultúrája mögött rögzült beállítódások és attitűdök is meghúzódnak. A magatartással, viselkedéssel kapcsolatos véleményekről, az iskolai együttélési viselkedési szabályokról, motivációkról, tanulói jellemzőkről részleteiben is igyekeztünk képet alkotni. A város hetedikes tanulóinak viselkedéskultúrájáról pozitív kép rajzolódik ki. A legnagyobb egyetértés abban volt, hogy saját sorsunkért önmagunk vagyunk felelősek, a százfokú skálán mérve 89 pont. Szintén magas, 80 pont feletti egyetértésről számoltak be

azzal kapcsolatban, hogy minden feladatot, amellyel megbízzák őket, igyekeznek jól elvégezni, hogy a lelkiismeret-furdalás rosszabb, mint a büntetés, és hogy ha az ember rosszat csinál, nem nyugodhat meg addig, amíg jóvá nem teszi hibáját.

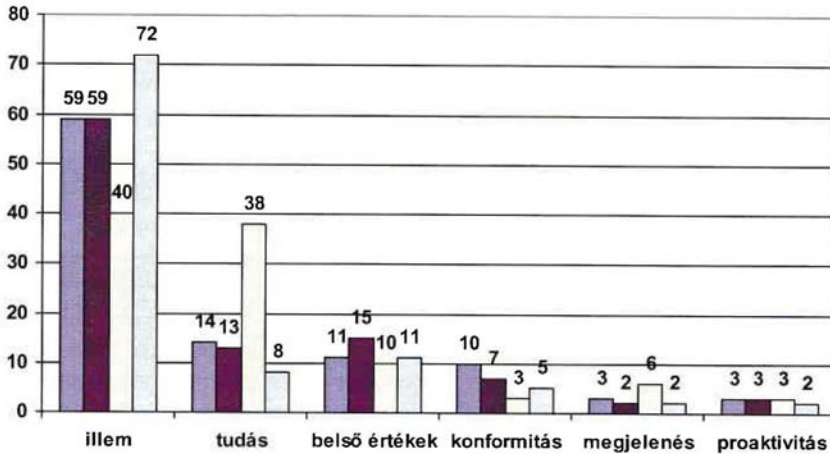
Fontos kiemelni, hogy a legtöbb pozitív tartalmú kijelentéssel nagyon sok tanuló egyetért, és az elutasított kijelentések (50 pont alattiak) általában negatív tartalmakra vonatkoznak. Mindebből látszik, hogy a tanulói válaszok elég egyöntetűek, nem differenciáltak, ezért a részletesebb elemzések során sem mutatnak ki érdemi eltérést az egyes alcsoportok között, azt leszámítva, hogy a konfliktusos diákok 5–6 ponttal, a magatartási problémák miatt büntetést kapott tanulók pedig általában 5–10 ponttal alacsonyabb mértékben értettek egyet, ugyanakkor az ő válaszaik is a pozitív tartományban maradtak.

A kilencvenes évek gazdasági és társadalmi változásainak köszönhetően jelentősen megváltoztak az értékrenddel kapcsolatos elképzelések, és a családok jelentős része nem mindig tud eligazítást adni gyermekeink, hogy mi a követendő norma. A fiatalok nevelésének felelősségét a család és az iskola is a másokra karja háritani, egymásra mutogatnak, és így könnyebben jutnak kulcsszerephez az olyan normaformáló tényezők, mint a média. A kutatás során igyekeztünk megismerni a válaszoló diákok véleményét ezekről a nevelési-neveltségi kérdésekről, problémákról.

A követéses kutatás minden évében megkérdeztük a tanulóktól, hogy véleményük szerint mikor tekintünk valakit jól neveltnek. A különböző válaszok gyakran hasonló, azonos asszociációs közbe tartozó, részben átfedő jellemzőket tartalmaznak. Az egyes véleményekből az azonosakat összevontuk, több, általánosabb közös fogalom alá rendeztük.

A legtöbb tanuló szerint akkor tekintünk valakit jól neveltnek, ha illedelmes, ebben 1999 óta minden évben teljes az egyetértés. A sorban ezután a belső értékek, majd a tudás következik. Figyelemre méltó, hogy a jólneveltség fogalomkörében a némi időszakos visszaesést követően, a végzés évére az összes említés 72 százalékát teszi ki az illem, míg a tudás említési aránya tíz százalék alá került. A négy év alatt fontos változás, hogy folyamatosan lecsökkent a konformitás mint jólneveltségi mutató.

5. A jólneveltség jellemzői

9. ábra. A jólneveltség jellemzői

Balról jobbra: 1999, 2000, 2001, 2002

Több évben is arra kértük a tanulókat, hogy az általunk felsorolt jellemzőkből válasszák ki azokat, amelyek szerintük beletartoznak a jólneveltség fogalmába. A tanulók szerint a jólneveltség első három legfontosabb ismérve az udvarias viselkedés, az önfegyelem és a konfliktusok erőszakmentes úton való rendezésének képessége, ezek említési aránya minden évben 80 százalék fölötti volt. Szintén sokan említették – 65–80 százalékuk – az ápoltság megjelenését, a szabályok, törvények betartását, a pozitív belső tulajdonságokat és a környezet megővését, mint jellemzőjét a jólneveltségnek. Ennél is kevesebben gondolják azt, hogy az alkoholfogyasztásnak, a rászorulókon való segítségnek, illetve tanulmányi eredménynek bármi köze is lenne a neveltséghez, és gyakorlatilag a jólneveltség témakörében irreleváns a dohánymentes életvitel és a közéleti aktivitás a tanulók szerint (9. ábra).

A jólneveltség fogalma alatt nagyjából ugyanazt értik a tanulók a háromféle iskolatípusban. Ezzel együtt árnyalatnyi véleménykülönbségek, átrendeződések a középiskolai pályafutásuk alatt folyamatosan mérhetőek. A gimnazisták körében az erőszakoskodás elutasítása – mint a jólneveltség jellemzője – a második osztályhoz képest magasabb lett az érettségi évre, a jó tanulmányi eredményhez és a környezetvédelemhez hasonlóan. A szakközépiskolások a tanévek múlásával egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek az ápoltság megjelenésre, a környezetvédelemre, míg kisebbet a belső tulajdonságokra. A legtöbb adat megítélése a szakiskolásoknál változott a tanulmányok alatt, negyedik osztályban már ők

ítélik a legfontosabbnak az ápolt megjelenést, de felértékelődött szemükben a szabályok, törvények betartása is, ugyanakkor intő jel, hogy csökkent az önfegyelem és az erőszakmentesség – mint jólneveltségi kritérium. Összességében tendenciózus, hogy az udvarias viselkedés mellett az önfegyelem, az ápolt megjelenés, a törvények, szabályok betartása és a környezet megóvása az iskolai évfolyam emelkedésével egyre fontosabb alkotóelemévé válik a jólneveltségnek, míg a belső tulajdonságok jelentősége egy kicsit csökkent.

A jólneveltség jellemzőinek megítélése összefügg a szülő nevelési stratégiájával és a tanuló személyiségével egyaránt. A kemény szülők gyermekei közül az átlagnál többen említették a szabályok betartását, az ápolt megjelenést és a környezet védelmét, az aggódó szülők gyermekei az önfegyelmet, az erőszakmentességet, a belső tulajdonságokat, a tanulmányi eredményt és a korlátozott egészségkárosítást. A hanyag szülők gyermekei valamennyi jellemzőt az átlagnál alacsonyabb arányban említették. A konformista tanulók által adott válaszok nagyban hasonlítanak a kemény szülők gyermekeinek válaszaihoz nem véletlenül (2. táblázat).

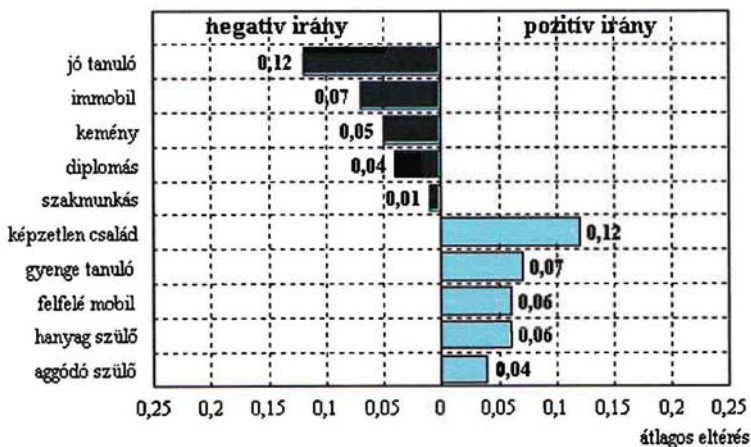
2. táblázat

A jólneveltség jellemzőinek említési aránya a szülő nevelési stratégiája és a személyiség szerint – említési százalék

	nevelési stratégia			személyiség típus		
	aggódó	hanyag	kemény	újító	lázadó	konform
udvarias viselkedés	98	88	98	94	95	98
önfegyelem	95	69	89	87	93	91
nem erőszakoskodni	93	66	87	80	85	87
ápolt megjelenés	82	81	90	84	26	85
szabály, törvény betartása	73	73	82	77	81	88
óvni a környezetet	69	66	71	69	69	76
belső tulajdonságok	70	68	63	73	59	62
nem inni gyakran alkoholt	65	51	55	49	48	62
jó tanulmányi eredmény	61	58	42	42	43	51
nem dohányozni	34	31	21	25	27	23
hagyományok ápolása	30	28	31	35	33	38
közéleti aktivitás	38	23	27	31	22	28
segíteni a rászorulókon	57	50	54	43	46	63

A korábbiakban felvázolt neveltségi kritériumok alapján arra kértük a tanulókat, nyilatkozzanak saját neveltségi szintjükéről. A válaszoló diákok 18 százaléka rendelkezik stabil, nagyon pozitív önképpel a neveltségüket tekintve, míg az ellenkező póluson 2 százaléuk található. A megkérdezettek túlnyomó többsége inkább jól neveltnek tartja magát, mint nevetlennek, és úgy vélik, hogy a szülők, a tanárok és az osztálytársak is így gondolják.

Ezek az értékek változtak a középiskola ideje alatt, általában a pozitívabb megítélés felé mozdulnak el, a diákok nemcsak önmagukat tartják jobban neveltnek a korábbi adatfelvételhez képest, hanem szerintük a környezetük véleménye is hasonlóan változott. A négy változó közötti magas korreláció ($r = 0,5$; $r = 0,6$) azt mutatja, hogy ezek a vélemények egymást generálják, illetve a diákok a saját megítélésükből vezetik le a környezetük minősítését. Azon tanulók aránya, akik jobban neveltnek tartják magukat, mint a környezetüknek tulajdonított vélemény, 24 százalék, azoké, akik rosszabbul nevelt gyermeknek tartják magukat, mint ahogy szerintük a környezet tekint rájuk (negatív önkép), 21 százalék. A tanulók fele (55 százaléka) ugyanúgy vélekedik magáról, ahogy szerintük a környezetükben lévő tanárok, a szülők vagy az osztálytársak (10. ábra).

10. ábra. Az önbesorolás és a környezet vélt minősítése közötti átlagos eltérés nagysága

A kutatás mind a négy évében kértük a tanulókat, nyilatkozzanak arról, hogy néhány neveltséggel kapcsolatos cselekvést milyen gyakran végeznek. Számottevő eltérés összességében nem következett be a vizsgált időszakban. Ahogy az joggal feltételezhető, a fiúk és a lányok válaszai közötti különbségek mérhetőek. Megállapítható, hogy a fiúk körében gyakrabban fordul elő, hogy verekednek, de az utcai szeméttelés, a káromkodás, a hazugság, a barátok előtti

„felvágás”, hengegés és az igazolatlan hiányzás is átlagon felüli körökben. Ezzel szemben a lányoknál jellemzőbb viselkedési probléma, hogy közbeszólnak, amikor a másik beszél, és az is gyakrabban fordul elő velük, hogy valakit a háta mögött kitérgetnek.

A táblázat adatainak összevetéséből jól látható, hogy 1999 és 2000 között mely item esetében mérhető növekedés, vagyis melyek azok a neveltségi problémák, amelyek gyakoribbá váltak. A fiúknál növekedett a hangos, másokat zavaró zenehallgatás, a káromkodók aránya, illetve a „közbeszólás”, ellenben csökkent a verekedők és az utcai szemelők aránya. A lányoknál egyetlen item esetében mérhető szignifikáns változás, növekedett azok aránya, akik a háta mögött térdelnek ki valakit (3. táblázat).

3. táblázat. *Neveltségi problémák – a „gyakran” válaszok százalékos megoszlása*

Fiúk	1999	2000	2001	2002
átadod a helyed a buszon valakinek	40	44	33	37
másokat zavarsz hangos zenehallgatással	18	21	24	37
csúnyán beszélsz, káromkodsز		22	32	35
evés közben beszélsz		13		20
valakit a háta mögött kitérgetnek	10	14	15	14
amikor valaki beszél, te közbeszólsz	8	7	11	10
szemetelsz az utcán	10	13	6	9
nem mondasz igazat, füllentesz, hazudsz		8	8	8
verekedsz valakivel	10	9	5	6
igazolatlanul hiányzol az iskolából		4	10	5
hengegsz, felvágasz a barátaid előtt	7	6	3	4
háziállatod után eltakarítod a piszkot az utcáról	16			
ismerőseid után kiáltasz az utcán	18			
nem dohányzók között rágyújtasz	12			

Lányok	1999	2000	2001	2002
átadod a helyed a buszon valakinek	45	49	42	45
valakit a háta mögött kitérgyaltok	14	16	18	21
evés közben beszélsz		14		16
csúnyán beszélsz, káromkodsز		19	16	16
amikor valaki beszél, közbeszólsz	9	14	14	14
mást zavarsz hangos zenehallgatással	10	13	14	9
szemetelsz az utcán	6	5	5	5
nem mondasz igazat, füllentesz, hazudsz		5	3	5
igazolatlanul hiányzol az iskolából		3	1	2
hencegsz, felvágsz barátaid előtt	2	2	1	1
verekedsz valakivel	3	4	3	0
háziállatod után eltakarítod a piszkot az utcáról	22			
ismerőseid után kiáltasz az utcán	14			
nem dohányzók között rágyújtasz	5			

A szülő nevelési stratégiája közvetlenül hat a tanulók neveltségére, és ez kimutatható e kérdéssor alapján is, magasabb neveltségi szinten vannak azok, akiket aggódó, odafigyelő szülők nevelnek, és a legtöbb probléma a hanyag szülők gyermekeinél fordul elő gyakran, de kemény, autoriter szülői nevelés sem vezet eredményre adataink szerint.

Végezetül a középiskolások neveltségi, magatartási problémákkal szembeni attitűdjeit megpróbáltuk elhelyezni egy társadalmi problématerben, ahol több olyan tipikus szociális viselkedési zavart soroltunk fel, amely a többségi társadalom kritikájával, ellenérzésével áll szemben. 2000-ben és 2002-ben nemcsak azt vizsgáltuk, hogy a tanulók hogyan ítélik meg az egyes cselekedeteket, hanem azt is megkérdeztük, hogy a fiatalok véleménye szerint a felnőttek hogyan ítélik meg azokat.

A megkérdezett tanulók véleménye 2000 és 2002 között gyakorlatilag nem változott, a társadalmilag súlyos cselekedeteket ugyanúgy elítélik, mint a felnőtt lakosság, ám a vitatott cselekmények (például adócsalás, abortusz, lopott szoftver használata, lógás) a tanulók értékítélete szerint inkább nem elítélhető cselekedetek. Ugyanakkor nem meglepő módon a fiatalok fejében erősen él az az

elképzelés, mely szerint a felnőttek az összes cselekedetet szigorúbban ítélik meg, és ennek hangot is adtak. A felsorolt cselekedeteknél a különbség minden esetben szignifikáns. Még a leginkább egyforma megítélésnél is 9–11 ponttal kevesebbet adtak a tanulók a saját véleményükre, mint a felnőttek védelmezett véleményére. Meglehetősen nagy viszont az eltérés az iskolai lógással kapcsolatos itemnél (36 pont), a fiatalok szerint ezek lényegtelen cselekedetek, bár a felnőttek szigorúan veszik őket.

6. Összegző gondolatok

Az intézményes nevelésben a kiindulópont: az érték, ha a fenntartható fejlődést szeretnénk megvalósítani. Teljesen nyilvánvaló, hogy fel kell hagyni az értékek rangsorával, nem jelentheti a privát értéket csak az anyagi jólét, hanem a különböző értékek között egyensúlyt kell teremteni. Ha az értékek egyensúlya megteremtődik, tudásunkat az értékekhez kapcsolódó ismeretek egyenletesen fogják kitölteni. Javul a szemléletmód, bölcsőbbek leszünk, javul az erkölcsiségünk, nem a rövid távú értékekre, hanem az értékek egyensúlyára is figyelünk. Mindez új irányba mozdítja el az intézményrendszert, az értékek és tudások integrálódása jön létre.

Átfogó cselekvési területek szükségesek az iskolában, így:

- a tudásbázisunk növelése;
- a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos tudás széles körű elterjedése;
- a nyilvánosság, a civil szervezetek fellépése;
- a változások értékelése.

A megfelelő tudásbázisra és a tanulói részvételekre építve lehetőség nyílik a közoktatás-politika fenntarthatósági szemléletű fejlesztésére és átalakítására. Az átalakítás elvei:

- a hosszú távú stratégiai tervezés;
- a célrendszerek összehangolása;
- a stratégiából adódó feladatok, ütemtervek, konkrét cselekvési tervek kidolgozása;
- hatásvizsgálatok következetes alkalmazása;
- átláthatóság és számonkérhetőség.